

KENNIS

Trendbureau Overijssel, 28 maart 2012

- Opening, begroeting, dank voor uitnodiging.
- De kennisintensieve samenleving is het centrale thema van deze bijeenkomst. Een thema dat al enige tijd op de nodige belangstelling van bestuurders en beleidsmakers kan rekenen, getuige onder meer de vele pogingen op Europees en nationaal niveau om kennis en innovatie tot speerpunt van toekomstgericht beleid te maken (cf. Lissabon Agenda, Horizon 2020, topsectorenbeleid).
- De kennisintensieve samenleving is echter niet alleen iets van vandaag of morgen, maar een eeuwenoud fenomeen. Zeker in Europa, waar al vanaf de vroege Middeleeuwen de ontwikkeling van cultuur en (scholastieke) kennis is aangemoedigd door de Katholieke Kerk en vooruitstrevende heersers (cf. Rodney Stark, *The victory of Reason*, zie ook mijn Thomaslezing Leuven: Radicale Belichting).

- De hogepriesters van de hedendaagse kenniseconomie zijn schatplichtig aan hun Middeleeuwse voorgangers! De Katholieke Kerk, als enige institutie sterk genoeg om het proces van politieke instabiliteit en de instorting van het stedelijk leven in de vroege Middeleeuwen te overleven, behield en ontwikkelde wat er aan intellectuele kracht was, vooral dankzij de kloosters. Zij vormden de basis voor een wetenschappelijke cultuur van kennisontwikkeling en kennisdeling. Veel middeleeuwse kloosters hadden scholen, een boekenatelier en de paneelschilderkunst werd er beoefend. De kloosterscholen waren niet alleen voor de monniken toegankelijk, maar ook voor leken. Zodoende waren kloosters lange tijd de belangrijkste 'kenniscentra' van Europa.¹
- Ik moest eraan denken toen ik door de organisatoren van dit congres werd gewezen op het bijzondere initiatief van de burgemeesters van Zwolle en Deventer om een convenant af te sluiten over Moderne Devotie,

¹ Pas vanaf de twaalfde eeuw ontstonden de eerste universiteiten in steden als Bologna, Parijs, Oxford en Cambridge. Het duurde nog tot 1425 voor studenten uit de Nederlanden dichter bij huis terecht konden. Toen namelijk werd de universiteit van Leuven gesticht.

Devotio Moderna, een 14e eeuwse geestelijke stroming die nauw verweven is met de Sallandse spiritualiteit. Het is een stroming die in de historiografie wordt getypeerd als een wegbereider voor de Reformatie en daarmee gepaard gaande conflicten met de Heilige Stoel in Rome. Het verhaal daarachter is bekend. Maar het is wellicht goed om er toch een paar woorden aan te wijden.

- Diverse monniken uit Deventer, Zwolle en Zutphen keerden zich in de late veertiende, vroege vijftiende eeuw af van de in hun ogen corrupt geworden kerk en wijdden zich aan het devote kloosterleven. Ze vonden Rome niet streng genoeg. De kerk hoorde niet te sjacheren in aflaten. Vooruitlopend op de Renaissance stelden de devoten voor om terug te keren tot de bron van het geloof. Vanuit Zwolle en Deventer verspreidde de Moderne Devotie zich over de wereld van de Hanze en bereikte begin 16de eeuw haar hoogtepunt. De devoten bepleitten dat ieder mens zelf verantwoordelijk was voor zijn of haar zielenheil. En dat voor “de benadering van”, dan wel “contact met” God de bemiddeling van een geestelijke niet strikt noodzakelijk

was, en een eigen gebedsleven voorop stond. De hele wereld als één groot klooster – dat was kort gezegd het ideaal van de devoten.

- Met de beweging van de Moderne Devotie houden twee bijzondere namen verband die mijn Brabant en uw Overijssel met elkaar verbinden, namelijk de kanunnik en schrijver Jan van Ruusbroec (1293-1381) die midden veertiende eeuw te Brussel leefde (toen dus in de Hoofdstad van Brabant) en de diaken Geert Grote (1340-1384) die in de noordelijke Nederlanden werkzaam was. Het was diens Moderne Devotie, georganiseerd in de beweging van de Broeders van het Gemene Leven, die de mystieke ideeën van de Brabantse schrijver omvormde tot meer praktische ethische en religieuze voorschriften (cf. Kossmann, *De Lage Landen*). Bekend is dat Grote een groot bewonderaar was van de Brabantse Ruusbroec, die als geen ander de levende, actieve aanwezigheid van Christus in de mens ernstig nam. Grote heeft zijn werk uitgebreid bestudeerd en diverse Latijnse vertalingen gemaakt van Ruusbroecs teksten toen hij verbleef bij de kartuizers van Monnikshuizen.

- De bewondering ging zelfs zover, dat hij in 1378 enkele dagen te gast is geweest in klooster Groenendaal te Brussel, om Ruusbroec te ontmoeten en met hem over zijn werk te spreken.
- Het leven en denken van beide mannen was echter allerminst identiek. Ruusbroec trok zich in het Zoniënwood in de buurt van Brussel terug (overigens schreef hij ook veel van zijn werk in de drukte van de stad!) terwijl Grote uiteindelijk voor een bestaan als rondtrekkend predikant koos. Grote richtte zich met grote apostolische ijver op prediking, waarvan het hoofdaccent bestond uit de verdieping en verinnerlijking van het geloofsleven. De *devotio* van zijn tijd werd in Grote's perceptie teveel gekenmerkt door uiterlijkheden. Hij beoogde een nieuwe, meer persoonlijke en innerlijke *devotio*, en een grotere aandacht voor de persoonlijke relatie met de levende Christus.
-

- Dit hoofdkenmerk heeft Geert Grote ontdekt in de persoonlijke ervaring waaruit de ommekeer van zijn leven is voortgevloeid. Hij vond er de bevestiging van in teksten van de Kerkvaders en vooral in die van Ruusbroec, die een complexe en gedetailleerde geestelijke leer introduceerde op basis van een aan de kerkelijke literatuur ontleende structurering van deugdenschema's rond de zeven gaven van de Heilige Geest en de drie niveaus van werkend, begerend en schouwend leven. De kern van Ruusbroecs literaire werk is een 'fenomenologie' van de mystieke eenheidsbeleving, in deze zin dat hij steeds weer probeerde het verschijnsel één-zijn met God te beschrijven.
- Ondanks zijn grote bewondering voor de Brabantse mysticus twijfelde Geert Grote aan de orthodoxie van Ruusbroecs geschriften. Dat had ongetwijfeld te maken met het feit dat Grote en zijn volgelingen geen mystiek beoogden, maar ascese.

- Het ging hen niet om spirituele eenwording met God, maar om praktische navolging van Christus. Ze streefden naar persoonlijke levensheiliging en praktische levenswijsheid vormden het streven. De kracht van de Moderne Devoten school grotendeels in de *discipline* die zij aan de dag legden in hun vrome overpeinzingen, in hun dagelijkse meditaties. Niet voor niets heeft de Moderne Devotie een zeer *methodische* vorm van meditatie voortgebracht: “Men verstaat hieronder niet het eenvoudig overdenken van de geloofswaarheden of van de gebeurtenissen uit Christus' leven, doch dit volgens een bepaald schema en dan daarbij alle vermogens van de ziel in werking brengen: overdenken, beminnen, aanbidden, prijzen, danken, voornemens maken, zonden betreuren” (Theo Meder, *Leven en werk van Willem van Hildegarsberch (ca. 1400)*, 1991).
- Ruusbroec was veel minder radicaal en schematisch in de beschrijving van het één-zijn met God dan de devoti. Volgens Ruusbroec was het één-zijn geen compacte maar een gedifferentieerde werkelijkheid, geen

uiteindelijke rust maar een 'levend leven' dat zich onophoudelijk 'vernieuwt' (Paul Mommaers, *De Brabantse mystiek. Alleen met God op een berg?*). Zo wijst Ruusbroec er op dat in de mystieke eenwording verschillende, elkaar tegengestelde elementen samengaan. Zo karakteriseerde hij de toestand van de volgroeide mysticus als 'één leven' maar hij voegde daar onmiddellijk de volgende specificatie aan toe:

- *Maar (dit leven) geeft een tegengesteld en tweevoudig gevoelen: want arm en rijk, hongerig en verzadigd, actief en ledig, dat zijn dingen die elkaar ten enenmale tegengesteld zijn (te male contrarie).*
(Opera Omnia X, 582-4)

- 'Actief zijn en ledig' of 'actief zijn en rusten' het is maar één van de vele woordcombinaties die Ruusbroec gebruikte om de samengesteldheid van het mystieke één-zijn aan te duiden. Zo stelde hij onder meer ook nog tegenover elkaar als gevoelens die ogenschijnlijk contrair aan elkaar zijn: 'vereniging' (eninghe) en 'eenheid' (enecheit); 'gelijk-zijn' (gheliken) en 'eenheid'

(enecheit); God ervaren met middel en sonder middel. Volgens Ruusbroec konden de contrasterende elementen die het één-zijn uitmaken ook complementair zijn. Zij vormden samen één organisch geheel. Hoezeer ze elkaar ook tegengesteld waren, zij versterkten elkaar. Het werken verdiepte het rusten, maar het rusten verhoogde ook het werken. Hoe bewuster de andersheid, des te hechter de eenheid die op haar beurt het gevoel van 'anders-zijn' intensifieerde. De mens die het toppunt van mystieke godservaring beleefde, veranderde niet in een bovenaards wezen dat geen relatie meer heeft met het gewone mensenleven. Ruusbroec verweet de adepten van de 'natuurlijke contemplatie' daarom vooral dat zij het 'zich naar binnen keren' en 'rusten' zodanig overwaardeerden dat er in hun geval inderdaad een ware ontmenselijking plaats vond.

- Het hier geschetste verschil tussen de orthodoxie van de ernstige, ascetische boeteprediker Geert Grote en de meer gedifferentieerde godsbeleving van de Brabantse mysticus Ruusbroec (ik zou ook nog Beatrijs van

Nazareth kunnen noemen, en haar werk ‘Van seven manieren van heiliger minnen’), is voor mij aanleiding om enkele gedachten met u te delen over de hedendaagse verhouding tussen wetenschap en beleid.

- De sprong van de *grondslag* van de Moderne Devotie naar de *polsslag* van onze hedendaagse kennissamenleving is minder groot dan u wellicht denkt. Immers, de verhouding tussen wetenschap en beleid kan eveneens gedacht worden langs orthodox-schematische en meer gedifferentieerd-organische lijnen, of - met een knipoog naar Grote en Ruusbroec – langs Sallandse en meer Brabantse wegen. Het zijn twee uitersten; varianten in een relatie, die vaak wordt voorgesteld als lastig of moeizaam: met elkaar meugen wetenschap en beleid niet, zonder elkaar deugen ze niet, zoals de socioloog Kees Schuyt het ooit treffend verwoordde.
(BRON)

- Wetenschappers en politici, twee beroepen, twee werkvelden: de één verwerft kennis en laat daarmee zien ‘hoe het is’, de ander bepaalt ‘hoe het behoort te

zijn'. Een eeuw geleden verwoordde de Duitse socioloog Weber (1864-1920) deze scheiding al: "Daar waar een wetenschapsbeoefenaar met zijn eigen waardeoordeel komt aandragen, verdwijnt het werkelijke begrip voor feiten". Wetenschap en politiek verschillen in doel en werkwijze en moeten daarom strikt gescheiden blijven, aldus Weber.

- Desondanks kunnen politiek en wetenschap niet los van elkaar worden gedacht, ze veronderstellen elkaar. Een democratie die zich zelf serieus neemt onderkent immers het belang van een permanent proces van leren. Macht is in de definitie van de bekende Amerikaanse politicoloog Karl Deutsch het vermogen je te kunnen permitteren niet te hoeven leren. Democratie kan worden gezien als de plicht te willen leren, wetenschap kan aan dat leren dienstbaar zijn, zo heb ik in een eerder verband eens betoogd (WRR – *Over regeren en vooruitdenken als dienst aan de democratie*, 2007). Maar hoe dat leren vandaag vorm te geven in een maatschappij die – om de bekende Franse filosoof Deleuze aan te halen – in toenemende mate

‘rizomatische’ trekken vertoont? Met andere woorden: een netwerkmaatschappij die in letterlijke zin het beeld oproept van een horizontaal vertakte wortelstructuur (rizoom), die niet te herleiden is tot een heldere ‘doelboom’, tot één hoofdtak of tot één plant aan de oppervlakte, maar bestaat uit ondergronds voortwoekerende worteltakken waartussen steeds nieuwe verbindingen kunnen ontstaan. Hoe kunnen we de logica’s van politiek en wetenschap in zo’n ‘rizomatische’ omgeving productief maken ten behoeve van dat leren?

- Is dat geen onbegonnen werk zult u zeggen, wetende dat ook de context waarin wetenschap en beleid opereren sterk aan verandering onderhevig is; de universiteit en de wetenschap zijn immers niet langer de enige of zelfs maar belangrijkste kenniscentra. De Middeleeuwse notie dat kennis alleen in een kloosterachtige omgeving ontwikkeld kan worden is inmiddels volstrekt achterhaald. Het kennislandschap is vandaag veel kleurrijker. Waar het gaat om op toepassing gerichte vormen van kennis weten we dat creatie en valorisatie

pas succesvol tot stand komen in wisselwerking met het maatschappelijke speelveld; een veld dat sterk in beweging is door nieuwe mediatechnologie en zelforganiserende collectieven van burgers en ondernemers. Die zijn in de huidige kennisdemocratie (cf. In 't Veld) een zelfstandige speler geworden in de ontwikkeling van nieuwe kennis.

- Niet alleen de wetenschappers zijn de beheerders van de schatkamers der kennis, maar ook burgers, 'crowds' (op internet maar ook elders) en publieken (die zich vormen naar aanleiding van een gebeurtenis) bezitten kennis en kunnen nieuwe kennis voortbrengen. Sociale media scheppen geheel nieuwe mogelijkheden voor massacommunicatie zonder traditioneel gezaghebbende bronnen, zoals de planbureaus en universiteiten.
- Het eerder zo heldere onderscheid tussen consument en producent van kennis en informatie erodeert. Daardoor neemt de reflexiviteit van sociale systemen alleen nog maar toe. Dat brengt naast kansen ook de nodige problemen met zich mee. Zo stellen medialogica en de dramademocratie een onbevangen politiek debat en

langetermijndenken in de politiek op de proef en wordt het traditionele gezag van de wetenschap betwist.

- Naast deze historische en actuele ontwikkelingen spelen ook meer fundamentele vragen. Beleid is immers genesteld in belangen. Dat maakt leren ingewikkeld. Maar ook bijvoorbeeld het feit dat de overheid tegelijkertijd meerdere doelen nastreeft of dat succes en falen (wat is succes en voor wie is iets een succes?) van overheidsbeleid per definitie lastig zijn te bepalen, maken de relatie tussen kennis en beleid bij voorbaat problematisch.
- Mijn promotor, Ig Snellen, sprak in dit verband helder over de vier rationaliteiten waaraan overheidsbeleid moet voldoen: de technisch-wetenschappelijke, de economische, de juridische en de politieke.
- Voorbeelden van op wetenschappelijk onderzoek gebaseerde voorspellingen van succesvol beleid zijn niet voor niets zeer schaars en knappe voorbeelden van

beleidsevaluatie zeldzaam. Er is dus meer aan de hand dan een lineair doortrekken van wetenschappelijk *kennen* naar politiek *willen*.

- Desondanks ben ik ervan overtuigd dat er ook in onze rizomatische netwerkmaatschappij ontmoetingen denkbaar en organiseerbaar zijn tussen wetenschap en beleid die hun vruchten afwerpen, zeker ook voor het regionaal bestuur. Een bestuur dat vanuit haar traditionele, intermediaire rol wellicht beter dan de nationale overheid in staat is om ook op dit terrein zinvolle verbindingen en kruisbestuivingen tot stand te brengen. Ik denk dat we met wetenschappelijke kennis het leervermogen van de overheid, burgers en ondernemers kunnen verhogen, maar dan zullen de aard en inrichting van de kennisinfrastructuur wel beter moeten passen bij de aard en dynamiek van het politieke proces. Dialoog en contingentie zijn daarbij wat mij betreft sleutelbegrippen.
-
- Het zijn begrippen die, zo zult u inmiddels begrijpen, beter passen bij de gedifferentieerde werkelijkheid zoals Ruusbroec en Beatrijs van Nazareth die in hun mystieke

literatuur zo prachtig hebben verwoord, dan de wat schematische en op 'zuiverheid' gerichte dogmatiek van Geert Grote.

- In mijn pleidooi voor een andere – meer hybride - dialoog tussen wetenschap en beleid en, in het verlengde daarvan, een meer contingente manier van omgaan met kennis moeten we allereerst duidelijker aangeven om welk soort kennis het gaat. Dat wil dus allereerst zeggen dat we de omstandigheden moeten specificeren waarin we de relatie tussen wetenschap en beleid willen leggen. Dan zal ook blijken dat bepaalde vormen van empirische en theoretische kennis vooral toepasbaar zijn in een beperkt aantal specifieke situaties. Klassiek-wetenschappelijke kennis is bijvoorbeeld wezenlijk in stabiele beleidsterreinen waar de doelen, de normen en de toepasbaarheid van kennis duidelijk zijn. Hier treffen we de eerder genoemde schematische variant aan van de relatie tussen wetenschap en beleid. De grondslagen van deze variant zijn in de jaren zeventig gelegd. Niet zover hiervandaan, aan de Universiteit Twente, was het Andries Hoogerwerf

die de moderne beleidswetenschap vormgaf en op de academische kaart zette. Hij was, om het scherp te stellen, een wetenschappelijke devoot die de relatie tussen wetenschap en beleid op strenge wijze 'in schema' wilde brengen. Beleid zou volgens dat schematisch principe volledig wetenschappelijk gefundeerd moeten zijn. In dit perspectief is politieke beleids- en besluitvorming een rationeel, lineair proces dat 'zekerheid' nodig heeft als handelingsgrond. Kennis moet de onzekerheid over beleidsproblemen en de oplossingen zoveel mogelijk inperken. Onderzoek wordt in zo'n geval uitgevoerd door professionele experts, dat 'harde' kennis of informatie over de toekomst oplevert en waarmee (politieke) besluitvorming gelegitimeerd kan worden.

- Hoogerwerf koos voor het primaat van de wetenschap en onderstreepte in zijn eigen, populaire visie op het ontwerpen van beleid dat het uiteindelijk gaat om het ontwerpen en voor de uitvoering toetsen van een zo wetenschappelijk mogelijke beleidstheorie. De beleidstheorie verwijst naar het geheel van

veronderstellingen over oorzaken en gevolgen, doelen en middelen. Dit in samenhang met een systematisch uitgewerkte leer van de beleidsinstrumenten, de beleidscyclus en methoden van quasi-experimentele beleidseffectevaluatie. De gehele beleidscyclus en de beleidsinstrumenten worden beoordeeld tegen de achtergrond van de houdbaarheid en haalbaarheid van de betreffende beleidstheorie. De beleidstheorie is aangrijpingspunt voor verbetering. De remedie tegen falend overheidsbeleid ligt in deze opvatting in eerste instantie in verbetering van de beleidstheorie. Zo is de beleidspraktijk, met haar onvermijdelijke leren door fouten en probeersels dankzij de kritische rol van toegepaste sociale wetenschap, geleidelijk te verbeteren, aldus Hoogerwerf en de zijnen.

- Vanuit Enschede verspreidde het 'Hoogerwerf-model' in de jaren zeventig- als ware het de beleidswetenschappelijke variant van de Moderne Devotie - zich over heel Nederland. Bij de zegetocht van dit model bestond de door velen gedeelde culturele veronderstelling, dat beleid niet succesvol kon zijn

zonder wetenschappelijke grondslag. Men verwachtte destijds veel van de wetenschap. In het politiek-bestuurlijke klimaat die jaren was dit een legitimering van het beleidswetenschappelijke project dat naadloos paste bij optimistische visies over verwetenschappelijking van het overheidsbeleid in een Nederlandse samenleving die, naar het model van Popper en Etzioni, zowel opener als actiever zou worden. Bij de beleidsvorming zou kennis bijdragen tot voorspellingen over succesvol beleid, terwijl beleidsevaluatie, ex post, nog eens extra cumulatie van kennis zou genereren, die van pas zou komen bij nieuw beleid of bij beleidswijzigingen. Het was en is een rationalistisch model van wetenschap en samenleving, gebaseerd op een strategie van 'purificatie': het filtert onzekerheid uit, zowel aan de wetenschappelijke als aan de maatschappelijke kant, om zo tot heldere afwegingen te komen. In zijn meest fundamentele vorm is het erop gericht aan twee essentiële bedreigingen de kop te bieden: irrationaliteit en onverantwoordelijkheid. Het model poogt via delegatie (via respectievelijk experts en politici) tot besluiten te komen die in beide opzichten als

rechtvaardig kunnen worden verdedigd tegenover een wantrouwend publiek.

- We herkennen dit model vandaag de dag in bijvoorbeeld de *evidence based*-benadering van beleid die populair is bij wetenschappers en beleidsmakers, in zulke uiteenlopende sectoren als de zorg, het onderwijs en justitie. Evidence based policy is beleid gevoed door wetenschap. In die benadering is er soms onvoldoende of zelfs helemaal geen onderscheid tussen wetenschappelijk onderzoek en beleid. Normatief geeft die positie zelfs aan dat er geen verschil zou mogen zijn: wetenschappelijke afwegingen zijn primair en absoluut. Dat is echter een betrekkelijke en zelfs niet-ongevaarlijke illusie. De Amerikaan Daniel Sarewitz heeft tijdens het onlangs gehouden jubileumcongres van het Rathenau-instituut ('Beleid en het bewijsbeest') waar ik aanwezig mocht zijn de mitsen en maren van *evidence based policy* uiteengezet. Hij gaf aan dat deze benadering zowel door wetenschappers als beleidsmakers te veel verabsoluteerd wordt door het ook op minder geschikte vormen en niveaus van

toepassing te verklaren. De *evidence based*-benadering heeft, en ik volg Sarewitz daarin, alleen zin bij stabiele categorieën, ofwel die situaties waarin vooral de vraag: 'doen we de dingen goed?' aan de orde is.

- Als er een groot verschil is tussen de wereld zoals die is en de wereld zoals we denken dat die is, helpt *evidence based* niet. Het positivistische model waarin wetenschap voor de feiten zorgt en de politiek de belangen vertegenwoordigt, stuit dan op zijn grenzen. In die situaties zul je onderzoek moeten doen om nieuwe kennis te maken die past bij de werkelijkheid zoals die intussen is. Oude categorieën en begrippen werken dan niet meer. Dat geldt evenzeer voor situaties waarin er sprake is van wat bestuurskundigen als 'ongetemde beleidsproblemen' typeren. De bestuurskundige Hoppe heeft in navolging van Thompson en Tuden² een aardig schema van ideaaltypische beleidsproblemen ontwikkeld, door een dimensie van cognitieve en normatieve (on)zekerheid te (h)erkennen.

² Zie in W.B.H.J. van de Donk (1997). De arena in schema, pp. 117 en verder.

- Het temmen van beleidsproblemen kan worden aangevat door het reduceren van cognitieve onzekerheid (via wetenschappelijke analyse) of normatieve onzekerheid (door het werken aan consensusvorming over relevante maatstaven die een rol spelen bij de beoordeling of er sprake is van een probleem).
- Politici hebben natuurlijk het liefst te maken met getemde problemen, alhoewel het oplossen daarvan ook als een opdracht bij uitstek van wetenschappelijke technocraten kan worden gezien. We kunnen zeggen dat getemde problemen meestal de problemen met eenvoudige risico's zijn. Waar je de kansen van kent, op grond van historische analyses, goede wetenschappelijke berekeningen, goede statistieken. Je kunt ook als het ware de effecten van de voorgenomen beleidsinterventies behoorlijk voorspellen.
- Natuurlijk draagt het oplossen van dergelijke problemen bij aan de legitimiteit van politieke systemen, maar het eigene van politiek komt beter tot uitdrukking in het

organiseren van consensus. Daar waar het gaat om de cognitieve onzekerheden met hulp van wetenschappelijk onderzoek, daar waar het gaat om normatieve onzekerheid door de inzet op democratische deliberatie en overtuigingskracht. Het zal duidelijk zijn dat een effectieve strategie om de combinatie van beide sporen vraagt. Is een probleem eenmaal getemd of een bepaald risico adequaat in beeld gebracht dan ontstaat een bijkans ideale situatie voor een overheidsbureaucratie. Dan kun je problemen oplossen met het traditionele bestuurlijke repertoires die hun waarde bewezen hebben.

- Maar het interessante – wellicht zelfs de eigenlijke opdracht – voor de politiek zit hem eigenlijk veel meer in het groeiende domein van die andere ('ongetemde') problemen, die vaak tussen politiek en wetenschap in vallen. De huidige economische crisis, het energieprobleem en het broeikaseffect zijn voorbeelden van enorm complexe problemen. Oorzaak, beloop en oplossing van deze problemen zijn niet duidelijk of eenvoudig te achterhalen. De daarmee samenhangende

dilemma's worden – in Hoppe's terminologie - gekenmerkt door een grote mate van cognitieve en normatieve onzekerheid. In zo'n situatie moet de politiek iets doen wat ze vaak niet of nauwelijks bieden kan, namelijk zekerheden bieden. Zekerheden, die als het ware in staat stellen om de normatieve ambiguïteit en cognitieve onzekerheid die er onvermijdelijk steeds meer lijkt te zijn, proberen om te vormen tot een soort consensus. Dat is het dankbare werk dat politici misschien moeten leren in een tijd waarin de onzekerheden soms groter lijken dan ooit te voren.

- In het licht van de ontwikkeling van de kennisintensieve samenleving die vandaag centraal staat, zou het mijn veronderstelling zijn dat de politiek misschien belangrijker aan het worden is dan we in de wereld van de rationele beleidsanalyse lang gedacht hebben.
- Dat daar waar de wetenschappers ruimte laten voor onzekerheid en ambiguïteit, dat vacuüm voor probleemoplossend vermogen op de een of andere manier zal moeten worden opgevuld door politici in

samenwerking met de door Maarten Hajer zo treffend getypeerde 'energieke samenleving'. Een schema-benadering werkt in zo'n context niet. Die gaat uit van een te eenduidige één-op-één relatie tussen wetenschap en beleid, als rationeel, lineair proces dat 'zekerheid' nodig heeft als handelingsgrond. Ikzelf heb daarom ooit het arena-perspectief geïntroduceerd als een mogelijk alternatief (Van de Donk, *De arena in schema*, 1997). In dat perspectief wordt beleid gezien als de strijd om probleembepaling. Deze ambitie sluit aan bij een meer *horizontale* opvatting van politiek. Politiek is in deze visie een vorm van collectief handelen waarin verschillende meningen, belangen en ervaringen bijeengebracht worden om via discussie en overleg uiteindelijk tot redelijke besluiten te kunnen leiden. In feite keert het arena-perspectief de logica van de schema-benadering om: politiek vormt niet het slot van een rationeel-wetenschappelijke stroom aan informatie, maar gaat aan de stroom vooraf en is vervolgens gedurende het hele proces van invloed. Dat impliceert bijvoorbeeld dat het politieke moment in besluitvorming niet perse aan het einde plaatsvindt, maar veel meer in

het begin, in de processen van agendavorming, waarin wordt gestreden om het agenderen en 'framen' van politieke prioriteiten (cf. Agenda van Brabant).

- In de arena-benadering komen wetenschap en beleidsontwikkeling in een andere verhouding tot elkaar te staan. Kennis is niet zonder meer dé cruciale factor maar, om Weiss (1983) te citeren: slechts "*one basis upon which policy actors take their positions.*" Om te vervolgen met: "Although there are occasions when information is critical, it is usually outweighed by two other factors that carry higher emotional loadings: ideology and interests." Het gaat in het arena-perspectief dus om het zinvol integreren van de verschillende dimensies (kennis, emotie, belangen) die een rol spelen bij beleidsontwikkeling. Maatschappelijke meningsvorming, wetenschappelijke kennisvorming en politieke oordeelsvorming moeten dichter op elkaar worden betrokken. Waarbij het doel niet in eerste instantie waarheidsvinding is, maar het ontwerpen van een robuust en gezamenlijk gedragen perspectief.

- Daar ligt mijns inziens ook het grote werk van de toekomst, voor toekomstgericht besturen op regionaal niveau. Het is immers op dat niveau dat de uitdagingen van de globalisering zich concreet manifesteren en nieuwe handelingsperspectieven moeten worden ontwikkeld om deze uitdagingen op te pakken en vorm te geven. De regio tekent zich in toenemende mate af als een relevante eenheid van strategisch (politiek-bestuurlijk) handelen: ze vormt een samenhangende economische eenheid, waarin vestigingsvoorwaarden op het vlak van ruimte, bereikbaarheid, arbeidsmarkt, kennis, productievermogen en kwaliteit van leven samenkomen. De regio tekent zich bovendien af als een relevante sociale ruimte, de schaal waarop we wonen, werken, leren en recreëren bij elkaar organiseren. Bovendien vormt de regionale schaal een relevante schaal om economische ketens te verduurzamen en kringlopen (water, energie, voedsel) te sluiten.
- Vanwege de nieuwe uitdagingen voor regionaal bestuur en de noodzaak om op regionale schaal tot innovatieve oplossingen en te komen hebben partijen vaak behoefte

- aan een grote hoeveelheid en verscheidenheid aan kennis: inhoudelijke kennis over economie, verstedelijking, mobiliteit, waterhuishouding, natuur en dergelijke, maar ook procesmatige kennis over bijvoorbeeld het organiseren van het planningsproces of het stimuleren van de creativiteit. Daarom is het belangrijk dat de deelnemers verschillende soorten kennis inbrengen, uitwisselen en integreren waardoor er sociaal leren optreedt. Een dergelijk 'leren' vraagt niet zozeer om een statisch en lineair georganiseerd proces maar, veeleer om een andere organisatie van de verhouding tussen wetenschap en beleid, zoals uiteenlopende auteurs als Ulrich Beck, Bruno Latour en Michael Callon betogen. Een exponent van deze aanpak is het voorstel van Callon om tot 'hybride fora' te komen, een mix van de politieke, maatschappelijke en wetenschappelijke representatiegedachte, waarin het idee van vertegenwoordiging verder wordt uitgebreid.
- De hybridisering van de relatie tussen wetenschap en beleid is onder meer zichtbaar in de complexe problematiek van de Megastallen, die in Brabant zo nadrukkelijk aan de orde is, en waar gezondheid, milieu,

ruimte en leefbaarheidskwesties samengaan. In de aanpak die wij in Brabant hebben gekozen om met dit probleem (dat door een burgerinitiatief op de agenda is gezet) om te gaan, zie je een hele interessante 'dans' tussen kennis en beleid ontstaan waarbij het af en toe op zijn minst een beetje onduidelijk is wie er eigenlijk leidend is in de besluitvorming, wie daar eigenlijk het initiatief neemt. De metafoor van de dans is relevant om de subtiele wederzijdse afhankelijkheid van wetenschap en beleid opnieuw te doordenken, nu voor steeds meer regionale opgaven politiek en wetenschap op een ingewikkelde manier op elkaar zijn aangewezen.

- Ik vermoed dat wetenschap ook zelf moet wennen aan een ander soort rol die er aankomt, een rol die eruit bestaat dat je politici helpt om die 'dans' mee te maken, als ware de wetenschap een coach en facilitator van het politieke proces. Het soort complexe afwegingen dat vandaag aan de orde is, vraagt ook om een ander soort respons van politici. Men heeft andere soorten van bestuurlijke en politieke reacties op dit soort problemen nodig. En, zoals het Megastallen dossier in Brabant

duidelijk laat zien, het zal bovendien niet alleen het traditioneel statelijke politieke discours en repertoire kunnen zijn dat aan de slag gaat met het probleem in kwestie. Men zal de verbreding en de verbinding met de wetenschap, de private sector, de burgers en de milieubeweging moeten zoeken om dat op een goede manier te doen. *Governance* van dit soort problematieken is dus meer dan alleen maar *government*, het gaat in een kennisdemocratie om het faciliteren van de dialoog tussen wetenschap, politiek en maatschappij. Steeds meer is het vermogen tot het realiseren van slimme verbindingen tussen ondernemingen, kennisinstellingen en andere partijen van belang. Die verbindingen trekken zich weinig meer aan van grenzen, ze gaan intussen de hele wereld over. Maar ze worden geïnspireerd door betrokken samenwerking en ontmoetingen op concrete plekken en plaatsen. In Brainport Eindhoven, dat onlangs tot slimste regio is uitgeroepen, weten ze daar alles van.

- Het doorbreken van de bestaande vormen van politiek-bestuurlijk denken en handelen stelt de nodige eisen aan

het functioneren van de door Callon bepleitte 'hybride' fora en informele processen waarin wetenschap en beleid in gesprek kunnen raken over de toekomst van de regio. Het belangrijkste is dat de huidige onderhandelingspraktijken, die het bestuurlijk overleg en het overleg tussen publieke en private partijen gewoonlijk domineren, worden aangevuld met innovatiepraktijken. Dit soort praktijken zijn niet te plannen, maar er kunnen wel gunstige voorwaarden voor worden gecreëerd. Bijvoorbeeld door de oprichting van regionale kenniscentra. Een regionaal kenniscentrum kan een fysieke en virtuele loketfunctie vervullen, waar beleidsmakers en regionale belanghebbenden allerlei kennis en informatie over trends en ontwikkelingen kunnen vinden. En het kan fysieke ruimten bieden die als laboratorium voor verrassende ontmoetingen, gezamenlijk feitenonderzoek en gezamenlijk ontwerpen van nieuwe toekomst dienen. Het trendbureau Overijssel, de gastheer van vandaag, is in dit opzicht een interessante institutionele innovatie die het proces van gezamenlijk, regionaal 'leren' waarover ik zojuist sprak dichterbij kan

brengen. Het trendbureau zet de relatie tussen wetenschap en politiek niet 'in schema', maar daagt ze uit tot samenwerking in de Overijsselse arena. Hier wordt niet alleen 'gepurificeerd', gestreefd naar 'zuiverheid' in de geest van Grote, maar vooral ook 'geassembleerd'. Tegengestelde elementen worden in de geest van Ruusbroec samengesmeed tot een organisch geheel. Dat wil zeggen: uitspraken, scenario's en trends worden gewaardeerd en geïntegreerd in het maatschappelijk handelen van regionale en lokale partijen. Daarmee wordt het repertoire aan deliberatie tussen wetenschap en beleid verder aangevuld en verrijkt.

- Mijn belangstelling voor uw activiteiten op het breukvlak van wetenschap en beleid wordt niet enkel ingegeven door een persoonlijke interesse in deze thematiek, maar ook door de pogingen die we op dit moment in Brabant ondernemen om onze regionale kennisinfrastructuur aan te passen. Deze aanpassing vindt plaats vanuit het besef dat we in een tijd leven waarin het steeds minder mogelijk de toekomst met

louter provinciale plannen te beheersen. De wereld om ons heen verandert dermate snel, dat het tegenwoordig meer op veerkracht, allianties en improvisatievermogen neerkomt, dan op klassieke plannen en systemen. Voor veel van de grotere vraagstukken waarvoor wij staan geldt onbetwist dat het zich voorbereiden op de toekomst zich niet langer vangen laat vangen in de logica van zo af en toe eens een plan. Beleid maken is steeds meer een bijna permanent proces van leren, reflecteren en vooral ook communiceren. Dat proces vraagt om een nieuwe verhouding tussen wetenschap en beleid, zo heb ik u vanmiddag proberen aan te tonen. Ik put daarbij inspiratie uit het werk van Ruusbroec, die over het één-zijn van God en de mens sprak als een gedifferentieerde werkelijkheid, geen uiteindelijke rust maar een 'levend leven' dat zich onophoudelijk 'vernieuwt'. Zo is het wat mij betreft ook met de relatie tussen wetenschap en beleid: we moeten de onderlinge verhouding tussen beide domeinen zien als een 'levend leven', dat zich onophoudelijk 'vernieuwt'.

- Vernieuwing is de cruciale opdracht als we de kennisintensieve samenleving serieus nemen. Overheden, politici en wetenschappers die terecht hameren op het enorme belang van innovatie kunnen immers niet net doen alsof hun eigen werkwijzen daarbij buiten schot kan blijven! Het veranderen van die werkwijzen is gebaat bij 'uitwisseling' en 'leren' van maatschappelijke experimenten (zoals uw Trendbureau), waarin alternatieven worden geformuleerd voor de schema-benadering van wetenschap en beleid. Om 'uitwisseling' en 'leren' mogelijk te maken moeten we meer dan ooit verbindingen maken, niet alleen tussen ondernemingen, kennisinstituten en overheden, maar ook tussen provincies. Daarbij kunnen we ons laten inspireren door de ontmoeting tussen Geert Grote en Jan van Ruusbroec ten tijde van de Moderne Devotie. Zoals Geert Grote destijds afreisde naar het (toen) Brabantse Brussel om zich te laven aan de geschriften en persoon van Ruusbroec, zo maak ik vandaag de omgekeerde beweging. Geïnspireerd door de vernieuwende

praktijken in uw Overijssel keer ik straks terug naar
Brabant! Ik dank u voor uw aandacht.